

В ДОРОЗІ ДО СЕБЕ

На початку третього тисячоліття обікрадена до нитки, сплюндрована і засмічена до останньої крапельки Божої роси Україна розгублено зупинилась на перепутті.

Куди йти далі? Віками вистраждана і омріяна свобода прийшла в наш дім убогою старчихою, а зараз вповзла ще й війна. І настав час кожному задуматись над тим, а що ж таке істинна Воля? Чи є вона чинником державним або правовим, чи підлягає її суть означенню за законами людського права, чи залежить вона від того, як нас сприймають сусіди?

А може, дух Свободи — у найглибших тайниках наших душ, нашої духовної природи? Ми завжди бачили ворогів зовнішніх: вони були відверто зухвалі, агресивні, підступні, нищили нас фізично, плюндрували наші землі, руйнували саме середовище життя, зневажали нашу спадщину та історію.

І ось нині відчутно відкрилась сумна картина: найстрашніший ворог усередині нас. «Пізнай себе самого» — ця велична заповідь предків застерезливо пильнувала нас упродовж тисячоліть. Нинішня розгубленість на роздоріжжі епох — результат найперше зубожілості нашого духу, втрати зв'язку з духами предків, які завжди були для нашого земного світу оберігаючим покровом, жили нас енергією вічності.

Вороги навчили нас роз'єднуватись: по горизонталі історії розпинають Україну, ділячи її на язичницьку, християнську, московську, радянську. Пам'ять предків за недбана через невідання своїх коренів: ми звикли «економити» на власній історії, обрубавши безпечно її коріння на глибині Київської держави. Туди дорога менш-більш протоптана для нас і позначена дороговказами чужинців. Глибше «німець», за визначенням Шевченка, не дав дозволу заглядати. То нам, нинішнім, так зручніше.

Але тепер Московія намагається обрубати уже вершечок нашої історії, зазіхаючи і на Русь, і на Київ, намагаючись стерти з лиця землі навіть ім'я наше — Русь-Україна.

Тепер це невігластво, ця забудькуватість оголились війною: ворог б'є нас саме по слабкому місці, відбираючи історію, мову, землю. Йому, виявляється, потрібне саме те, чого ми так легковажно зрікались.

Ця війна пробудила нас, загострила свідомість. На лезі меча наша душа і пам'ять освічуються покликом предків. Далі не зможемо ступити ані кроку, поки не збуди-

мось від летаргічного сну забуття, не запрагнемо самі, без чужих підказок, вслухатись у Прамову своєї землі. Вона ще не замовкла навіки. Підкидає нам незотлілі черепки прадавньої культури, розкриває ключі могил, засвічується тайнами Слова. Одкровення прадавніх українських символів, закодованого тайнопису вічності приходять до нас несподівано у снах і ясновидіннях, змушують ще і ще раз вдивлятися і вслухатись у дивну симфонію звуків, ліній, барв...

Це говорить Україна...

І вона нагадує кожному, що поняття Я і Україна — нероздільні. Україна — це родова сукупність душ, що створили єдине опікунче сонце над нашою землею. Вона не існує окремо від нас лише як територія. Вона — в кожному з нас. І якщо кожен скаже собі з повною вірою й довірою: «Я є Україна!» — то ніхто не зламає цього моноліту.

У цій книзі робиться спроба бодай доторкнутись до тайн прадавнього світогляду наших попередників у найважливіших формах його відображення: у способі повсякденного життя, в казках, обрядових та календарних піснях, в орнаментиці писанок, вишивки та розпису. Образи сутностей Буття, символи його начал, мірностей світобудови просвічуються в кожній з цих форм правідання. Це символи первнів Буття — води і вогню, материнського і батьківського, земного і небесного: їх взаємодії у своїх найдавніших і найпоширеніших формах. В найрізноманітніших комбінаціях ці коди світотвору присутні у всіх проявах нашої нинішньої культури, бо є найбільш стійкими і надійними елементами архітекτονіки світобудови.

Діти Всесвіту — ми напоєні його енергією, мудрістю і силою. Ця сила розлита у всьому світоглядному космосі українців. Наша земна українська родина споконвіку була, є і буде проявленим образом Небесної Родини.





ПРАМАТІР ПРИСТАНИЩА ЛЮДСЬКОГО

"В своїй хаті своя правда, і сила, і воля".

Тарас Шевченко

«Напиши є слово про хату за тисячу верст

і за тисячу літ

*від далечинних сибирь давен аж до великого
мого часу всесвітньо-атомної бомби.*

На Україні й поза Україною суму.

Білу, з темною солом'яною стріхою,

що поросла зеленим оксамитовим мохом,

архітектуру праматір пристаннища людського...»

Олександр Довженко

Попрощавшись із солом'яним храмом своїх предків, Олександр Довженко, як і багато хто із романтиків початку двадцятого століття, що мріяли про високі хори, рукотворні моря, про підпорядкування природи людській волі й утвердження ситого комуністичного майбутнього, навіть не уявляли, що із цим скромним та примітивним, з точки зору прагматичного розуму, пристанищем, людина втратить неймовірно багато. Втратить душевну спорідненість із землею предків, з їхніми душами, з живильними енергіями космосу, зі своєю внутрішньою силою.

Втратить одне зі своїх «тіл» у земному світі — адже першим є власне фізичне тіло людини, другим — її «сорочка»: одяг сприймався українцями як своєрідний енергетичний «панцир» для фізичного тіла, вмістилище і гармонізатор сорока божественних енергій, що формують власне фізичне тіло при народженні людини. Через одяг, його структуру, енергетичну провідність, колір, орнаментальні коди людина входить в індивідуальний резонанс з усім всесвітом.

Третім «тілом» людини є її житло — розширений храм, в якому один індивід взаємодіє зі спорідненим родовим «деревом». Це «тіло» — ментальна, чуттєва і тонка мембрана взаємодії людей в родинному тісному просторі свого хатнього храму.

І четвертим «тілом» людини у вселенських просторах є простір її думок. На цю тему українці придумали багато казок, прислів'їв, загадок на зразок «що у світі найпрудкіше?»

Тому виривати хату з чотиримірного космосу нашої душі в цьому земному світі не можна. Зруйнувавши традиційну українську хату з усталеною обереговою структурою, віддавши себе руйнівній атаці архітектури знеособлення, українці й не помітили, як брудні потоки духовного розтління розмили не лише глиняні підвалини прадідівських хат, а поступово нівелювали всі духовні цінності, на яких трималася родова пам'ять, здоров'я роду і нації.

Із втратою хати ми поступово втратили відчуття себе у просторі рідної землі, — адже даремно в символіці сновидінь хата асоціюється з тілом, зі свідомістю людини. Про сакральний зв'язок людини зі своїм житлом, записаним десь на рівні підсвідомості, на рівні генної пам'яті, говорить і сучасна наука. Учений-психоаналітик А. Пейар пояснював, що образ житла, який з'являється людині уві сні, ототожнюється з різними рівнями людської душі і тіла: фасад будинку позначає зовнішній вигляд людини, її особистість. Значення поверхів (у сучасних будинках) визначається вертикальною і просторовою символікою. Дах і верхні поверхи відповідають голові та розуму, рівню самоконтролю людини. А весь будинок асоціюється з будовою людського тіла і його природними фізіологічними та психічними функціями.

Перейшовши з хати в новітні безликі «хороми», споконвічні хлібороби буквально за одне покоління втратили у собі почуття і гідність господарів, у них стала переважати наймитівська психологія: добре там, де більше платять.

Мова — як духовне ядро особистості, як «дім буття», — за висловом німецького філософа Мартіна Хайдеггера, — була розміняна на яскраву модну комунікативну іграшку, з допомогою якої можна вижебрати у долі якісь дрібні позитки.

«Обернись в хороми, покрийся залізом, красуйся великими вікнами, вирости, піднімись над травами, над житами і над садами...»

Ця мрія Довженка частково збулася. Бо важко назвати сірі громаддя безликих будівель хоромами. Та чи прийшло омріяне щастя в людські житла? Чи стали люди добрішими, вищими у своїх мріях? Чи поменшало у цих «хоромах» покинутих батьками дітей, одиноких вдів і сиріт?

Ще тоді, на зорі зародження безликої архітектури знеособлення, яка заповонила світ грандіозністю мрій про монументальні громаддя міст-мурашників, у яких можна буде, як в резерваціях, утримувати водночас велику кількість робочої «комашні», Довженко, можливо, і не здогадувався, якою загрозою стануть ці сірі одноманітні «мурашники» для вільного простору людської душі.

Погляньмо на проблему житла з точки зору взаємодії людського єства з космічною гармонією. Адже в цьому синергізмі — запорука духовного, психічного та фізичного здоров'я людини.

Золота пропорція є фундаментальним принципом побудови живої матерії: від найменшого молюска до галактик. Все, що не відповідає цьому принципу, має руйнівний вплив на живу природу. Особливо на людину, яка є вінцем творіння — «за образом і подобою» Творця.

Українські житла в основі своїх конструкцій мають закладений саме цей принцип. І не лише житла, — навіть одяг українці викроювали за принципом гармонійної взаємодії його складових.

Погляньте на класичну лемківську чи бойківську хату: співвідношення висоти даху і стін творять неймовірну гармонію, в основі «образу» українських хат — та сама «золота симетрія», що і в обличчі людини. Споглядаючи цей образ, ми відчуваємо внутрішній затишок, красу і гармонію. Як при спогляданні довершеного храму, всі конструкції якого витримані за законами космічної геометрії.

Порушення цих законів неминуче призводять до пригнічення, затримки розвитку, ослаблення і руйнування живих



*Бойківська хата з с. Орявчика. 18 ст.
Львівський музей народної архітектури
і побуту*

організмів. Адже пропорції і форми сприймаються нами на підсвідомому рівні. І якими комфортними речами не обставляла б себе людина в закапелку свого «мурашника», вплив неприродних деформацій буде неминучим.

Ця розвідка про солом'яний храм українців, можливо, вже й не пригодиться комусь у практичному житті, бо «двічі в одну й ту саму ріку не увійдеш». Але, створюючи серію книг «Золоте руно» про космос українського світогляду, я хотіла по колосочку зібрати ці величні цілісні знання в єдиний різдвяний сніп. Хотілося поставити його на покуті родової пам'яті на новий засів нашої української Ниви. Хотілося зіткати рушник із віковичних космічних символів миру, любові та світової гармонії за традицією наших предків.

Я не прощаюся з українською хатою. Вірю в те, що вона повернеться в наш український рай, — не обідрана та смутна, а мудра, люблена і щаслива. І цю книжку, що розкриває космос українського світогляду, звичаєвої та матеріальної культури, суспільних взаємин під куполом свого затишного Храму — Хати, — дарую найперше тим молодим українським поселянам, що вже сьогодні покидають безликі мурашники великих міст, в яких людина відчуває себе загнаною у бетонну клітку, оточеною тисячами чужих енергій, емоцій, страждань, позбавленою неба над головою і ґрунту під ногами.

Дарую її тим, хто хоче ростити своїх дітей на землі, по якій можна бігати босоніж, пити воду з чистих криниць і на світанні споглядати квітучу калину за вікном та слухати спів солов'їв. Тим, хто відчує себе у рідній хаті як в материнській сорочці, котра зігріває та оздоровлює не лише фізичне, а й духовне тіло людини.

Дарую всім українцям, — де б вони не жили, — як світлину нашої великої поліфонічної духовної культури, яка ще збережена в міфах, казках, колядках та щедрівках, у символіці вишивки та орнаментального живопису, керамічних виробів, обрядової культури, — бо ключ до розуміння космічних кодів цієї культури ми повільно випускаємо з рук.

Нехай забринить у ваших серцях відлуння генетичної пам'яті великого народу, який був, є і буде господарем рідної землі.



НЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЖИТЛОБУДУВАННЯ

Виявляється, житла неолітичної доби в Україні були значно багатшими, функціональнішими, ніж ті убогі мазанки початку двадцятого століття нашої ери, з якими попрощався Олександр Довженко. Як на Подніпров'ї, на Черкащині — в найбільш

потужних цивілізаційних центрах трипільської доби, – так і на тогочасних поселеннях Західної України, досліджених археологічними експедиціями, знаходять великі будівлі, багатородинні доми родового колективу. Будинки мали площу до 140 квадратних метрів: вони склалися з декількох кімнат, розділених поперечними перегородками, в кожній з яких було по одній або й по дві печі. Довжина будинку часто доходила до 20 метрів!

Звичайно, знаходять на поселеннях і невеличкі будівлі з однією кімнатою та піччю, присінком, через який виходили у двір. Адже у всі часи суспільство було неоднорідним – доля так само обдаровувала людей сирітством, самотністю, вдовиними пожитками...

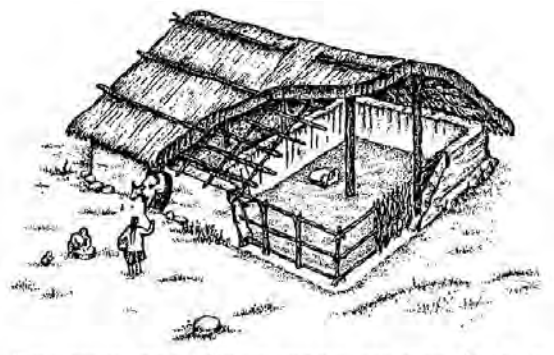
Нещодавні дослідження, проведені на території Черкаської області в селищах Тальянки і Доброводи за допомогою унікальної машини, що вловлює найменші відхилення магнітного поля, показали, як виглядали найдавніші поселення українців. Виявляється, шість тисяч років тому це було найбільше поселення людей на Землі – три тисячі будівель в Тальянках і близько двох тисяч в Доброводах.

Типологічно житла трипільців майже не відрізнялися від сучасного типу української глиняно-солом'яної хати. Вони мали площу від 40 до 60 квадратних метрів, стіни і підлога були зроблені з обпаленої глини, дах – з очерету. Вхід у хату був із сіней, де стояли кам'яна зернотерка і дерев'яний ткацький верстат. За наступними дверима була житлова кімната. У ній праворуч розташовувалася піч. Уздовж лівої стіни було глиняне підвищення висотою 10-20 сантиметрів і шириною близько півметра. Вікно круглої форми знаходилося в протилежній від дверей стіні, біля якої встановлювали жертвник діаметром близько метра.

Культура виготовлення глиняного посуду в Україні має дуже глибокі корені – понад десять тисяч років. А це «понад», як ми здогадуємося, може сягати початків цивілізації.

Наші предки добре розумілися на глині – з її допомогою творили не лише посуд різної щільності, міцності, різного вжиткового та культового призначення, – глина використовувалася як цілющий природний матеріал, що забезпечував фізичне і духовне здоров'я людини.

Науковці все ще сперечаються, чи були так звані трипільці предками нинішніх українців. Всі ці



Трипільськеке житло.
Реконструкція виконана під керівництвом
Т. Пассек



*Реконструкція трипільського житла.
с. Легезине на Черкащині*



*Хата з с. Єрки Полтавської обл.
Історико-етнографічний комплекс
«Українське село»*

суперечки мають більше політичний, ніж науковий підтекст: адже кожен серйозний дослідник розуміє, що культура народу, який проживає на визначеній йому Богом території — «україні» («окрайчикові» землі), має не лише історичне, а й генетичне підґрунтя. Адже кожна територія з усім «родовим кошем» рослинного і тваринного світу, певним місцем під зорями, певними кліматичними умовами творить не лише мовну палітру корінного етносу, а й увесь його світоглядний космос.

Культура людства має свої сталі космічні домінанти, але при цьому світоглядна та звичаєва культура одного народу відрізняється від іншої так само, як калина відрізняється від кедра. В основі цих відмінностей — архетипи генотипів, які склалися ще на зорі зародження людства. І саме по цих тонких архетипних мітках можна розрізнити особливості культурної спадщини різних націй і народів.

Погляньте на ідентичність житла, а головне — на древню символіку артефактів, які співпадають зі світоглядними архетипами космогонічного тайнопису вишивки, оздоблення хат, сучасної кераміки та різьблення по дереву, народного живопису, — і побачите, що духовна родова пуповина ніколи не переривалася, незважаючи на вселенські катаклізми.

Бо ця спорідненість, — як фізична, так і духовна, — передається на генетичному рівні.

Єдине, що суттєво змінилося за тисячоліття побутування хліборобської культури наших предків на цій богоданій землі, — це спосіб збереження досвіду виживальності. Так звані трипільці не вели осілого життя, як наші предки з часів ран-

нього періоду Київської Русі. Як відзначають дослідники, жителі трипільської доби проживали на одній території в середньому 50-75 років. За цей час земля на їхніх полях виснажувалась, тому вони шукали нове місце для своїх поселень.

Та не лише культ матері-землі, дбайливе ставлення до її збереження чи прагматичне бажання отримувати більші врожаї рухали нашими далекими предками, змушували їх дотла спалювати своє нажите двома поколіннями добро. Мабуть, найважливішим рушієм цих перемін у житті трипільців був саме дух виживальності, сили, передачі досвіду молодшим поколінням. Внук мав сам навчитися освоювати непрохідні хащі, творити ниву на викорчованому просторі, закладати житло, захищати своє поселення від зовнішнього ворога. Недарма тотемом наших пращурів був вовк — ця тварина весь час перебуває в русі і пильності: короткий проміжок сну змінюється періодом активної дії.

Трипільці були сильним народом. Вони ритуально спалювали домівки і більше на старе місце не поверталися. Житло вважалося живим організмом, який відживав свій вік і потім умирав.

Осілість наших ближчих предків була продиктована змінами суспільного укладу життя. Закріплення права на володіння землею в певних межах, поява державних утворень змусили селян вести розмірений осілий спосіб життя.

Але духовний і практичний досвід своїх попередників вони зберегли.

Саме українська хата, — цей правічний солом'яний храм наших предків, — засвідчує для нас, сьогоднішніх нащадків: можна багато що змінити в нашому побуті, способі життя, але генетична пам'ять все одно збереже найважливіше і винесе на вівтар нашого духовного буття в земному світі.

І в цій розвідці про космічні корені української звичаєвої культури та її споконвічного «храму» — прадідівської хати — поведемо мову про те, як її простір видозмінював-



ся упродовж тисячоліть, що залишалося незмінною домінантою побуту і поклоніння, звичаїв і традицій, як народжувалися в цьому храмі родинної науки скарби казкової мудрості, пісенної культури, як росли і відходили у вічність наші мудрі прародичі, чим наповнювали свою хату, які таємниці у ній зберігали й передавали у спадок...



НАРОДЖЕННЯ ХАТИ

Коли спостерігаєш за тим, як сьогодні люди «хапають» місця для забудов без огляду на те, яка «біографія» тієї чи іншої місцини, як купують недобудовані будинки або тиснуть на місці старих жител, аби здешевити витрати, — усвідомлюєш, наскільки докорінно змінилося у людей ставлення до власного дому.

Звичайно, в наш час рідко кому вдається вибрати уподобане місце, — земля стала тотальною власністю і предметом шаленого торгу. І все ж — той факт, що в радянські часи людей заселяли на місцях колишніх цвинтарів, побоїщ, на «нечистих» місцях прокладали дороги, мав би уже дечому навчити наших сучасників, бо будівлі і шляхи, збудовані на місці колишніх поховань, боліт, сміттєзвалищ трагічно забрали не одне життя, принесли в домівки нездорову отруйну атмосферу.

А тепер уявіть собі, як народжувалася українська хата в ті часи, коли весь простір довкола був вільним та відкритим для людського ока. Хата народжувалася природно і доцільно, — як народжується навесні молода гілка на стовбурі могутнього дерева. Коли батьки готувалися до весілля своїх дітей чи коли молодій сім'ї ставало затісно в родинній хаті, вони закладали нове житло, «переносили» в нього разом зі скринями та сімейним добром неписану святу книгу творення свого роду, що передавалася з покоління в покоління.

Обирання місця під хату — це потаємний ритуал: майбутній господар виходив після заходу сонця на облюбоване місце, назначав чотири кути і насипав у ямки по кутах по пригорщі жита.

Жито споконвіку асоціювалося з життям: де добре зерну, там і людині буде добре. Першу пригорщу зерна клали на те місце, де мала бути покуть («вівтар» хати), потім — на місці печі, бо вона була другою свяतिною дому, далі — де мали бути причілок і постіль.

Щоранку спостерігали за зерном упродовж трьох діб. Якщо зерно ніхто не порушив, — можна було будуватися. Якщо ж купку зерна щось розгребло, то вважалося, що це домовик подав знак: в хаті на такому місці поселяться злидні.

Вся народна магія українців пов'язана з водою і зерном. Вода — абсолютна пам'ять: «Перед водою — як перед Божим оком», — стверджувало прислів'я. І це «Боже око» прозирає долю людську та подає людині свої знаки. Тому, окрім ворожіння на зерні, яке символізувало саму структуру життя, було ще й загадування на воді. На всі чотири кути обраного під хату місця ставили по мисці, в кожную додавали по дев'ять порційок води, залишаючи на ніч. Вранці міряли: якщо вода прибула — добре, ні — місце треба було залишити, бо щось тягне в землю життєву силу.

Люди знали, що існує світ видимий і світ невидимий: світ духів, який співіснує поряд з нами. Вночі цей світ активізується, тому ще сипали попелом на місце, обране під будівництво, бо вранішні сліди підкажуть, чи добрим є вибір господаря: якщо проліг пташиний слід, то вестиметься хатнє господарство, жінкам вдаватиметься добре рукоділля, а якщо звіриний — на добру худібку господарю. Не тішив лише людський слід — бо це означає, що в цьому місці блукають злі духи.

Земля все пам'ятає. Скільки б тисячоліть не пропливло над нею, кожна клітиночка її тіла записала в собі відгоміння різних подій: щасливих і трагічних. Той, хто довіряє пам'яті землі, уміє її слухати, розпізнає всі застереження і добрі знаки.

Мудрий господар припадав вухом до землі і слухав. Земля ніколи не мовчить, — і якщо озветься в ній щасливий сміх чи радісні голоси дітей, — то місце придатне для життя, а якщо вчується чийсь стогін чи плач — селитися на такому місці не можна.

Звісна річ, оминали ті місця, де сталася чиясь трагічна смерть. Земля нічого не забуває: смерть залишає свої мітки, а живі мають бути до них уважними, щоби не образити душі загиблих і Господа Бога своєю зневагою.

Уважно приглядалися до того, які дерева полюбляють рости на вибраному місці. Вільха, верба, осика засвідчували, що місце має негативну енергетику, до того ж воно повинно бути твердим і рівним, аби хата не осувалася. Треба було добре приглядатися, щоби житло не потрапляло на корінь дерева, бо жильці завжди будуть невдоволені. І щоб на стежці не стояло, бо вся робота буде за вітром іти.

Коли вже запримітили собі місце, ще раз перевіряли, чи з ним усе гаразд: кілками мітили кути фундаменту, освячували місце, а потім по кутах клали гроші (щоб не переводилися в хаті), ладан (аби нечисть не пхалася), шматочок хліба (аби мерці їсти не просили), свячену воду (щоб жінка не сумувала), добру деревину (аби хата не підгнивала).

Як бачимо, майбутні господарі намагалися всіма можливими діями згармонізувати себе і своє життя з усіма силами і духами землі, добрими намірами та думками закріпити фундамент свого житла.

Здійснивши всі застережні дії, окресливши в уяві та помітивши на землі кілками контури хати, робили ще одну застережну дію: прив'язували на тому місці корову

на весь день і давали їй достатньо корму. Якщо корова, маючи вдосталь корму, буде поводитися неспокійно, — місце водиться з нечистою силою.

Сучасній людині з її прагматичним поглядом на життя й притупленим інтуїтивним чуттям важко зрозуміти всі ці речі: їх вважають забобонами. Але досвід народу чи роду на певній території, в певних обставинах життя складається тисячоліттями. І він відмітав усе зайве й наносне, а складав у потаємну скриню лише те, що перевірене часом. Тому народним прикметам, традиціям, ритуалам треба довіряти.

Скажімо, расени (етруски) — наші дуже давні родичі, яких вважали народом магів і провидців, — уміли вслухатися в голоси птахів, читати віщі мітки долі навіть по контурах хмар і їхніх тіней на землі, були дуже уважними до різних знаків, які подає людині доля. Багато з їхніх звичаїв присутні і в українській звичаєвій культурі. Зокрема і в мистецтві будівництва жител та храмових споруд.

Коли вже місце під хату обрали, його очищали молитвами, свяченою водою та починали готувати під будівництво. І при цьому знову враховували безліч важливих прикмет: не можна починати будову у високосний рік, бо хата спорожніє. Матеріали мають бути новими, не годилося купувати їх з тієї хати, де господарі жили у злиднях чи нещасливо в родинних стосунках. Не можна було використовувати на будівництві деревину, в яку вдарив грім. Зате з громового дерева виходила добра трембіта.

Закладали хату переважно навесні, коли місяць доходив до повноти, щоб хата повнилась добром і достатком.

І обов'язково — з самого ранку. В цьому було приховано глибокий зміст: навесні всі життєві енергії рухаються за сонцем, несуть у собі силу життя. Все, що розпочате навесні, упродовж літа та осені набирає повноту сили до зими. А вранішнє сонце благословить на добрий зачин. Бо людина — частина природи, в якій все живе і рухається за сонячним годинником.

Всю основну роботу годилося завершити в першій половині дня, поки сонце вгору йде.

Закладчини хати були святом для всього кутка, для всієї родини. Ішли на цю подію святочно, урочисто, з подарунками: чоловіки несли борошно та крупи, а жінки — хліб і паляниці.

Вималювана в уяві господарів і намолена молитвами, замовлена та завітчана всіма оберегами, хата вже починала своє життя.

Майстер, приступаючи до роботи, найперше збивав дерев'яний хрест і ставив його на тому місці, де в хаті мав стояти стіл. Господар на чистому рушнику клав поряд хліб і сіль. На місці, де мала би бути покуть, ставили стіл із хлібом, але не покривали скатертиною, якщо в сім'ї була дівчина, «бо дочка може покритися».

При зведенні зрубу на причілкові прибивали соснову гілку (вінець) — вона символізувала дерево життя: хата мала народити і виплекати в собі щасливі нові гілочки роду.

В давнину люди ставилися до праці з великою пошаною, — особливо виявляли довіру та вдячність до майстрів, що зводили хату, бо вони віддавали господареві не лише своє вміння та зусилля, а й певні думки, наміри, які «записувалися» в кожну деталь хати. По суті майстер, який керував закладами хати, зведенням стін, вивершенням даху, виконував культову роль своєрідного жреця, що керував громадою під час толоки, словами і думками спрямовував дії людей, доброю волею взаємодіяв із господарями. Важливо, щоб думки його були доброзичливими, щоби свою роботу майстри виконували в гарному настрої. Тому і при закладах хати, і в процесі її зведення відбувався постійний обмін добрими словами, побажаннями, хата «замовлялася» на щасливе життя.

— Дай тобі, Боже, спішно й охоче робити; щоб твої думки були повні, як криниця водою; щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом; пошли тобі, Мати Божа, на все гаразд! — примовляв господар до майстра, а той відсилав йому такі ж глибокі й добрі побажання: «Дай, Боже, разом двоє: щастя і здоров'я!», «Нехай вам Бог здоров'я прибавить в ручки, ніжки і в животик трішки!», «Дай, Боже, тобі з неба, чого тобі треба!».

Василь Милорадович — відомий етнолог та дослідник життя й побуту українського села на Полтавщині, — у минулому столітті записав такий діалог між господарем хати та майстром під час зведення сволака хати: «Дай же, Господи, щоб нам благополучно прожить у новому домі, мені і хазяйці, і моєму чадові; щоб ми діждали поженить і пооддавать, і щоб Господь хранив і пожаром, і худим случаєм. І щоб ви, майстри, мені за гроші подякували, а я щоб вам за роботу».

Велика відповідальність лежить як на господареві, так і на всіх, хто будує хату. Тому майстер, який себе поважає, повинен був довершити роботу від початку до кінця. Коли ж траплялося, що з якихось причин йому це не вдавалося, інший майстер вкрай неохоче брався за роботу. Бо кожна виконана робота, кожна зведена хата «записувалася» у його «книгу життя». Ніхто не хотів брати на себе відповідальність за чужі огріхи.

Коли спостерігаєш сьогодні за роботою будівельників, які часто матюкаються, покрикують один на одного, а господар відповідає їм такою ж злостивістю та недовірою, — то розумієш, що будинок уже при народженні вбирає в себе багато негативної, руйнівної енергії. До того ж, майстри дуже часто, «застраховуючись» від обману замовника, який не доплачує за роботу, не дотримує даного слова, свідомо закладають йому в будівлі якісь неприємні «сюрпризи», аби змусити недобросовісного замовника оплатити роботу.

Практика магічних дій та професійних хитрощів доволі давня, але в ті часи, коли честь та гідність людська шанувалися найвище, не було потреби «виривати» плату за чесно виконану роботу і користуватися для цього особливими діями. «Нехай буде ні по-моєму, ні по-твоєму, а по-Божому», — така мудра домовленість між двома сторонами при укладанні угод притаманна була саме українцям, і чому сьогодні наші співплемінці часто стають на шлях брехні, обману, незгоди, — це уже кожен має визначити для себе сам.



ТОЛОКА

«Згода дім будує, а незгода руйнує», — говорить народне прислів'я. Воно в буквальному розумінні стосується того, як будували українську хату. Її будували толокою.

Толока — це справді величне ритуальне дійство, яке освячувало громаду, єднало спільною долею, приносило благословення і в хату нового господаря, і кожному, хто доклав своїх рук і добрих щирих думок до закладин нового родинного храму. Толока засвідчувала, що жителі села відчували себе єдиною родиною, готовою завжди прийти на допомогу, розділити спільну радість і спільне горе. Толокою будували хати, обробляли поля, збирали врожай, відновлювали житла при стихійних лихах, прибирали вулиці і кладовища.

Я пам'ятаю з дитинства, як мої сусіди на прізвисько Янтонові толокою будували хату. На подвір'ї ще стояла глиняна мазанка під стріхою з низькою стелею та величезним ткацьким верстатом посередині. Наша хата, що складалася з чотирьох кімнат, була покрита бляхою і поряд з маленькою солом'яною «бабусею» виглядала просто палацом. І ми захоплено бігали в глиняну казку, бо там все дихало тайною і затишком.

Нову хату закладали поряд, на тому ж подвір'ї. І для нас, дітей, це диво зведення сусідської хати стало щасливими спогадом на все життя.

Все виглядало «класично», як це описується в усіх наукових розвідках. На середину двору чоловіки завезли глину, засипали її половиною і дрібною солом'яною, а молоді жінки з веселими жартами та вигуками, піднявши до колін спідниці, починали замішувати глину. Глина з солом'яною січкою колола ноги, молоді іноді скрикували, жартували, але їхній рух по колу за сонцем поволі ставав все енергійнішим,